

Metodologija psiholoških istraživanja

Obrada frekvencijski 4

19. novembar 2018

IV. Obrada podataka

A. Frekvencijski nacrti

- Univarijantni frekvencijski nacrti
UFN sa više od dve kategorije
- Bivarijantni frekvencijski nacrti

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN)

(2) UFN sa više od dve kategorije: 3, 4, itd

- PRIMER: nacrt sa tri kategorije**
  - da li rodovi imenica u srpskom jeziku imaju različitu učestalost?

	muški	ženski	srednji	TOTAL
ROD	f1	f2	f3	N

 za prikaz toka statističke analize
- PRIMER: nacrt sa četiri kategorije**
  - da li bebe preferiraju crvenu, zelenu, žutu ili plavu boju?
  - da li pun mesec izaziva nasilno ponašanje?
    - da li su proporcije nasilnih incidenata veće u doba punog meseca nego u doba kada se vidi oko 1/4, 1/2 i 3/4 površine meseca?
- PRIMER: nacrti sa mnogo kategorija**
  - za koju partiju biste glasali kad bi danas bili izbori?

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN)

tok statističke analize prolazi kroz pomenutih pet faza

- Faza I: Podaci i deskriptivne mere**
  - broj kategorija je $k=3$, tj. muški, ženski i srednji rod
  - u uzorak je ušlo $N=300$ imenica iz nekog teksta
  - opservirane frekvence:
    - muški rod: $f_1=132$, ženski rod: $f_2=126$, srednji rod: $f_3=42$

	muški	ženski	srednji	TOTAL
ROD	132	126	42	N
- Faza II: nulta hipoteza, očekivane vrednosti, devijacije**
  - H_0 : u jeziku nema razlike između proporcija reči sva tri roda
  - formalno: $H_0: p_1 = p_2 = p_3 = 1/3$
  - očekivane frekvence su jednake, i iznose po $N/k = 300/3 = 100$, dakle:
    - $f_1'=100, f_2'=100, f_3'=100$
  - reziduali (rezidualne frekvence, devijacije): $d = f - f'$
    - $d_1 = 132 - 100 = 32; d_2 = 128 - 100 = 28; d_3 = 42 - 100 = -58$
  - uočiti: reziduali se sabiraju do nule: $d_1 + d_2 + d_3 = 32 + 26 + (-58) = 0$

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN)

- Faza III: Test-statistik: χ^2**
  - podsetimo se, u slučaju **dve** kategorije:

$$\chi^2 = \frac{d_1^2}{f_1'} + \frac{d_2^2}{f_2'}$$
 dva sabiraka
  - u slučaju **tri** kategorije:

$$\chi^2 = \frac{d_1^2}{f_1'} + \frac{d_2^2}{f_2'} + \frac{d_3^2}{f_3'}$$
 tri sabiraka
  - u slučaju **k** kategorija:

$$\chi^2 = \sum \frac{d_i^2}{f_i'} = \sum \frac{(f_i - f_i')^2}{f_i'}$$
 k sabiraka
  - napomena:** postoje i nešto složenije formule za χ^2 one sadrže i tzv. 'korekciju za kontinuitet', ali ona uglavnom nije potrebna
  - pregled računa:

faze	koraci	muški	ženski	srednji
I	empirija (f)	132	126	42
II	očekivanje (f')	100	100	100
	rezidual (d = f-f')	32	26	-58
	rezidual ² (d ²)	1024	676	3364
III	količnik (d ² /f')	10.24	6.76	33.64
	zbir (χ^2)	50.64		
  - uočiti: test ima **dva** stepena slobode: 3 (kat.) - 1 (izgubljen jer se zna zbir)
  - važi: ako u UFN ima **k** kategorija, broj stepeni slobode iznosi $df = k - 1$
    - χ^2 -distribucije su različite za različite df (za $df = 1, df = 2, df = 3, \dots$)

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN)

- Faza IV: p-vrednost**
  - to je verovatnoća da se nađe dobijeni ili veći χ^2 , ako je u populaciji H_0 tačna
  - kompjuter izračunava da je u ovom slučaju $p < 0.001$, dakle, $p < 0.05$
- Faza V: Odluka o statističkoj značajnosti**
  - statistički zaključak:** rezultat je statistički značajan
  - u izveštaju treba navesti i **istraživački zaključak** odn. **interpretaciju rezultata**, npr. 'u srpskom jeziku rodovi imenica imaju različite proporcije'

pregled računa:

istraživač samo unosi opservirane frekvence u statistički program (ovde su to: 132, 126, i 42) ceo ostali račun (očekivane vrednosti (f'), reziduali (d), količnici d^2/f' , χ^2 , i p-vrednost) izvodi kompjuter

faze	koraci	muški	ženski	srednji
I	empirija (f)	132	126	42
II	očekivanje (f')	100	100	100
	rezidual (d = f-f')	32	26	-58
	rezidual ² (d ²)	1024	676	3364
III	količnik (d ² /f')	10.24	6.76	33.64
	zbir (χ^2)	50.64		
IV	p-vrednost	< 0.05		
V	značajnost	jeste SZ		
	zapis	$\chi^2(2) = 50.64, p < 0.05$		

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN)

- Vrste testova u UFN sa više od dve kategorije
  - zbog postojanja većeg broja kategorija, u ovakvim nacrtima postoji više vrsta poređenja, a ne samo jedno, kao kod UFN sa dve kategorije
  - razmotrićemo tri vrste poređenja, a za sve se koristi hi-kvadrat:
    - omnibus test:** poređenje svih kategorija zajedno
    - test kontrasta:** poređenje dve kategorije međusobno
    - parcijalni test:** poređenje više od dve ali manje od svih kategorija
- (1) **omnibus test:** poređenje svih kategorija zajedno
  - H_0 : proporcije **svih** k kategorija varijable A u populaciji su jednake
    - upravo taj test smo opisali u predhodnoj analizi
  - formalno: $H_0: p_1 = p_2 = p_3 = \dots = N/k$
  - PRIMER:** proporcije imenica u srpskom jeziku
    - H_0 : ne postoje razlike u proporciji rodova, tj. $p = 0.333\dots$ za sva tri roda
    - ako je omnibus test SZ, to znači da se gramatički rodovi u srpskom jeziku ne pojavljuju u jednakim proporcijama
    - međutim: još uvek ne znamo koji se rodovi **međusobno** statistički razlikuju
    - da bi to utvrdili, moramo koristiti dodatne, detaljnije testove

1. Univarijantni frekvencijski nacrti (UFN) 7

- (2) **test kontrasta**: poređenje dve kategorije međusobno
  - H0: proporcije dve kategorije varijable A u populaciji su jednake
    - kod nacrti sa dve kategorije test kontrasta i omnibus test su jedno isto
  - PRIMERI**: tri testa značajnosti razlika frekvenci imenica: muški i ženski rod (132-126), muški i srednji rod (132-42), ženski i srednji rod (126-42)
  - uočiti: ako je omnibus test značajan, ne znači nužno da je:
    - kategorija sa najvišom frekvencom značajno viša od svih ostalih
    - kategorija sa najnižom frekvencom značajno niža od svih ostalih
  - postojanje ovakvih razlika se mora testirati testovima kontrasta
    - u primeru: važi da f1-f2 nije SZ, dok f1-f3 i f2-f3 jesu SZ
- (3) **parcijalni test**: poređenje više od dve ali manje od svih kategorija
  - retko se koristi, nema standardni naziv
  - H0: proporcija *izvesnog broja* kategorija u populaciji je jednaka
  - PRIMER**: da li postoji razlika u proporcijama nasilnih incidenata u doba kada se vidi 1/4, 1/2 i 3/4 površine meseca? H0: nema razlike
- postoje i drugačiji testovi za UFN, koje ovde ne razmatramo
  - primer: *test normalne raspodele*

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 8

- BFN: frekvencijski nacrti sa dve kategoričke varijable
  - varijabla A ima *a* kategorija, varij. B ima *b* kategorija, nacrt je tipa *axb*
- PRIMERI**:
  - nacrt 2x2: odnos pola i pušenja; odnos pola i rukosti
  - nacrt 3x3: odnos omiljenosti vrste muzike i uzrasta
- a. Organizacija podataka**

#	POL	PUŠENJE
1.	1	1
2.	2	1
3.	2	2
4.	...	...
...	...	...
- matrica podataka**: tipa objekti x varijable
  - kolone: dve (po jedna za svaku varijablu)
  - redovi: onoliko koliko ima objekata istraživanja
  - čelije: podaci (kategorije objekata)
    - članstvo u kategorijama se često *numerički kodira*
    - PRIMER**: muški: 1, ženski: 2; pušač: 1, nepušač: 2
- b. Deskriptivne statističke mere**
  - frekvence svih *situacija* (kombinacija kategorija)
  - frekvence kategorija za obe varijable, ukupna frekvencija N
  - odgovarajuće proporcije, procenti, šanse, i njihovih odnosi

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 9

c. Prikaz rezultata

- rezultati se prikazuju *numerički* i *grafički*
  - razmotrićemo detaljno samo prikaze rezultata nacrti tipa 2x2
- 1. numerički prikaz**
  - matrice frekvence, proporcija, i procenata
    - razmotrićemo prvo matrice (apsolutnih) frekvenci
  - osnovna matrica AB**
    - u BFN zove se takođe: *tabela kontingencije*
    - sadrži frekvence *situacija* (kombinacije kategorija)
    - ove frekvence se dobijaju prebrojavanjem, iz matrice podataka

PRIMER: rukost i pol

	desnoruki	levoruki
muškarci	765	80
žene	1168	70

	a ₁	a ₂
b ₁	a	b
b ₂	c	d

a=f₁₁
b=f₁₂
c=f₂₁
d=f₂₂

4 frekvence situacija

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 10

matrica AB upotpunjena matricama A, B, i T

	desnoruki	levoruki	POL
muškarci	765	80	845
žene	1168	70	1238
RUKOST	1933	150	2083

	a ₁	a ₂	B
b ₁	a	b	f ₁ =a+b
b ₂	c	d	f ₂ =c+d
A	f _a =a+c	f _a =b+d	N=a+b+c+d

- marginalne matrice A, B**
  - sadrže *marginalne* frekvence
  - frekvence kategorija
  - dobijaju se sabiranjem odgovarajućih redova i kolona
- matrica T**:
  - sadrži totalnu frekvencu N
  - ukupan broj objekata istraživanja
  - dobija se sabiranjem marginalnih frekvenci redova ili kolona

uočiti: empirijski su ustanovljene samo 4 brojke u matrici AB

ostalih 5 brojki su dobijene obradom empirijskih podataka

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 11

- matrice *relativnih* frekvenci (proc. i propor.)
- u BFN, *relativne* frekvence se mogu računati ne samo na jedan (kao u UFN) već na **tri** načina:
  - način 1: u odnosu na ukupnu frekvencu N
  - način 2: u odnosu na marginalne frekvence varijable A
  - način 3: u odnosu na marginalne frekvence varijable B
- procenti u odnosu na N**
- procenti u odnosu na var. A**
- procenti u odnosu na var. B**
- uočiti: sve ove brojke su nastale obradom početne 4 brojke (30, 20, 60, 90)
- uvid u relativne frekvence može pružiti dublje razumevanje strukture rezultata
  - npr.: frekvencija žena pušača (60) je dva puta veća nego frekvencija muškaraca pušača (30)
  - ali: to *ne* znači da se može zaključiti da žene dva puta više *puše* od muškaraca!
  - naime: uvid u relativne frekvence pokazuje da je među ženama je *manje* pušača (40%) nego nepušača (60%), dok je među muškarcima je više pušača (60%) nego nepušača (40%)
  - razlog ovih *prividnih* neslaganja: u uzorku ima 3 puta više žena (150) nego muškaraca (50)
  - ali: među pušačima ima ih 2x više (67%:33%), a među nepušačima ima ih 4.5x više (82%:18%)

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 12

- ovi rezultati mogu se izraziti i u obliku *proporcija* odn. *verovatnoća*:
  - način 1: **zajedničke** *verovatnoće*
  - način 2: **prva vrsta** *uslovnih* *verovatnoća*
  - način 3: **druga vrsta** *uslovnih* *verovatnoća*
- proporcije u odnosu na N**
- zajedničke verovatnoće**
- proporcije u odnosu na var. A**
- uslovne verovatnoće po kolonama**
- proporcije u odnosu na var. B**
- uslovne verovatnoće po redovima**

nač. 1	puš.	nep.	POL
muš.	0.15	0.10	0.25
žene	0.30	0.45	0.75
PUŠ.	0.45	0.55	1

nač. 1	P	N	POL
M	p(M&P)	p(M&N)	p(M)
Z	p(Z&P)	p(Z&N)	p(Z)
PUŠ.	p(P)	p(N)	1

primer: koja je verovatn. da je osoba i M i P? p(M&P)=0.15

nač. 2	puš.	nep.	POL
muš.	0.33	0.18	0.25
žene	0.67	0.82	0.75
PUŠ.	1	1	1

nač. 2	P	N	POL
M	p(M P)	p(M N)	p(M)
Z	p(Z P)	p(Z N)	p(Z)
PUŠ.	1	1	1

primer: ako je osoba P, koja je verovatn. da je M? p(M|P)=0.33

nač. 3	puš.	nep.	POL
muš.	0.60	0.40	1
žene	0.40	0.60	1
PUŠ.	0.45	0.55	1

nač. 3	P	N	POL
M	p(P M)	p(N M)	1
Z	p(P Z)	p(N Z)	1
PUŠ.	p(P)	p(N)	1

primer: ako je osoba M, koja je verovatn. da je P? p(P|M)=0.60

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 13

2. grafički prikaz

- postoje različite 2D i 3D varijante grafičkih prikaza
- kao i kod prikaza UFN, grafikoni BFN sadrže brojne **grafičke i tekstualne elemente**
  - grafički: štapići, osa mere, ose varijabli, mreža
  - tekstualni: oznake varijabli i njenih kategorija, oznake mere iernih jedinica, naslov
- prvo ćemo razmotriti 3D prikaze apsolutnih frekvenci

	puš.	nep.	POL
muš.	30	20	50
žene	60	90	150
PUS.	90	110	200

- opisaćemo prikaz podataka iz 2D glavne matrice AB
  - frekvence a, b, c, d
- podaci iz prostih i marginalnih 1D matrica prikazuje se prema ranije opisanim principima za UFN

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 14

3D (tro-osni) grafikoni

mera

- vertikalna osa: mera prebrojavanja (npr. frekvencija)
- dve horizontalne ose: dve varijable u nacrtu, A i B
  - u ovim grafikonima, uvođenje dubine ima smisla!
- postoje dve varijante, zavisno od toga koja od dve varijable je prikazana na kojoj horizontalnoj osi

Polne razlike u pušenju

Polne razlike u pušenju

- u ovim primerima su različitim bojama označene različite kategorije jedne varijable
  - varijabla Pol: plavo: podaci za muškarce; crveno: podaci za žene
- međutim, to nije nužno kod ovakvih grafikona

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 15

2D (dvo-osni) grafikoni sa svim naprednim stubićima

Polne razlike u pušenju

Polne razlike u pušenju

- jedna osa: osa mere prebrojavanja
  - u primerima: mera je frekvencija, osa mere je vertikalna (ali može biti i horizont.)
- druga osa: osa jedne od dve varijable (bilo A, bilo B)
  - na osi su naznačene kategorije osne varijable
  - levo: osna var. je pol (mušk., žene); desno: osna var. je pušenje (puš., nep.)
- druga varijabla: mora se naznačiti razlikama u boji (ili na neki drugi način)
  - te razlike su objašnjene u legendi grafikona
  - mala tabela koja označava koja boja odgovara kojoj kategoriji druge varijable
  - levo: druga var. je Pušenje (puš., nep.); desno: druga var. Pol (mušk., žene)

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 16

2D (dvo-osni) grafikoni sa naprednim i nastavljenim stubićima

- važe isti principi prikaza (ose, označavanje, legende, itd.)
  - u narednim primerima mera prebrojavanja nije frekvencija nego procent

način br. 2

	puš.	nep.
muš.	33%	18%
žene	67%	82%
PUS.	100%	100%

Procentualne polne razlike u pušenju

način br. 3

	puš.	nep.	POL
muš.	60%	40%	100%
žene	40%	60%	100%

Procentualne polne razlike u pušenju

u ovoj verziji: grafički naglasak je na razlikama između pušača i nepušača
npr. lako se vidi da među nepušačima ima više žena nego među pušačima

u ovoj verziji: grafički naglasak je na razlikama između muškaraca i žena
npr. lako se vidi da među muškarcima ima više pušača, a među ženama više nepušača

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 17

dalji primeri rezultati američkih predsedničkih izbora 2016. i 2012.

2016

2012

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 18

rezultati američkih predsedničkih izbora 2016. i 2012. prikaz: geografski grafikoni

izbori 2016

Klinton (dem.), Trump (rep.)

po saveznm državama

izbori 2012

Obama (dem.), Romni (rep.)

po okruzima

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 19

rezultati izlaznih anketa američkih predsedničkih izbora
 mera prebrojavanja: procenti
 tip grafikona: kombinacija nastavljenih i naporednih štapića
 varijable: A: kandidat
 B: pol glasača

izbori 2016 kandidati: Klinton (dem.), Trump (rep.), Ostali

Male	41%	53%
Female	54%	42%

izbori 2012 kandidati: Obama (dem.), Romni (rep.), Ostali

Men: 47%	40%	52%
Women: 53%	55%	44%

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 20

rezultati izlaznih anketa američkih predsedničkih izbora
 mera prebrojavanja: procenti
 tip grafikona: kombinacija nastavljenih i naporednih štapića
 varijable: A: kandidat
 B: uzrast glasača

izbori 2016 kandidati: Klinton (dem.), Trump (rep.), Ostali

18-29	50%	37%
30-44	50%	42%
45-64	44%	53%
65 and over	45%	53%

izbori 2012 kandidati: Obama (dem.), Romni (rep.), Ostali

18-29: 19%	60%	37%
30-44: 27%	52%	46%
45-64: 38%	47%	51%
65 and over: 16%	44%	56%

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 21

rezultati izlaznih anketa američkih predsedničkih izbora 2016
 kandidati: Klinton (dem.), Trump (rep.), Ostali

mesto stanovanja	City over 50,000	45%	50%	35%
	Suburbs	42%	50%	48%
	Small city or rural	34%	52%	42%
obrazovanje	High school or less	45%	51%	38%
	Some college/associate degree	43%	52%	41%
	College graduate	49%	45%	45%
rasa	White	37%	58%	38%
	Black	65%	29%	8%
	Hispanic/Latino	60%	29%	11%
rasa i obrazovanje	White college graduates	23%	67%	40%
	White without a college degree	71%	23%	6%
	Nonwhite without a college degree	78%	20%	2%
religioznost	Once a week or more	40%	56%	35%
	A few times a month	46%	46%	38%
	A few times a year	48%	47%	39%
	Never	62%	51%	28%

nedostaju marginalne frekvence!

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 22

primer lošeg prikaza istih rezultata
 rezultati glasanja na američkim predsedničkim izborima 2012

- prikaz je natpran i veoma nepregledan
- nije jasno razdvojena informacija o polu, uzrastu, rasi, prihodu ...
- prikaz je neprijatan za čitanje
- ometajuća variranja veličine slova u tekstu
- nepotrebno šaren tekst (tri boje)
- koristi se nepotrebna pozadina
- ne sadrži relevantnu informaciju
- otežava čitanje teksta

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 23

rezultati glasanja za Brexit, 2016

How different age groups voted

18-24	77%	23%
25-34	70%	30%
35-44	48%	52%
45-54	50%	50%
55-64	57%	43%
65+	60%	40%

nedostaju marginalne matrice

2. Bivarijatni frekvencijski nacrti (BFN) 24

d. Struktura rezultata

- znatno složenija (i zanimljivija) nego zbir dva UFN

	primer UFN		
PUS.	90	110	200

(1) Nacrti tipa 2x2

- podsetimo se: u UFN sa dve kategorije možemo uočiti šanse, tj. porediti frekvence u matrici A
  - f1:f2, na pr. pušači:nepušači, 90:110 = 9:11
- ako proširimo UFN u BFN tipa 2x2, dodavanjem var. B, možemo te šanse porediti u tri 1D matrice:
  - u marginalnoj matrici A: fa1:fa2 (npr. šansa puš:nep, i to ukupno, 90:110 = 9:11)
  - u prostoj matrici A/b1: a:b (npr. šansa puš:nep, i to kod muškaraca, 30:20 = 3:2)
  - u prostoj matrici A/b2: c:d (npr. šansa puš:nep, i to kod žena, 60:90 = 2:3)
- analogni odnosi se mogu porediti u kolonama (npr. šansa m:ž kod puš., itd)
  - možete uraditi za domaći zadatak!
- rezultate ćemo analizirati s obzirom na tri pitanja o njihovoj strukturi
  - na svako od tih pitanja moguća su dva odgovora ('da' i 'ne')
  - stoga postoji 2x2x2 = 8 osnovnih tipova struktura rezultata u BFN
  - oni će biti predstavljeni preko osam slučajeva (osam primera rezultata)
  - kasnije ćemo razmotriti statističku značajnost rezultata

	primer BFN		
	puš.	nep.	POL.
muš.	30	20	50
žene	60	90	150
PUS.	90	110	200

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 25

1. pitanje: da li postoji ili ne postoji razlika frekvenci kategorija varijable A?

- dve mogućnosti: da *ne postoji* i da *postoji*
- (a) razlika *ne postoji*: slučajevi 1, 2, 3, 4: *jednake* frekvence kategorija a1 i a2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	50	50	1:1	
žene	50	50	1:1	
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	60	120	1:1
žene	40	40	80	1:1
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	40	100	3:2
žene	40	60	100	2:3
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	80	40	120	2:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	100	100	200	1:1

- učiti: veoma *različiti* ishodi u osnovnoj matrici AB dovode do *istih* ishoda u marginalnoj matrici A
- dakle: samo na osnovu ishoda u A nemamo punu informaciju o ishodu u AB

(b) razlika *postoji*: slučajevi 5, 6, 7, 8: *različite* frekvence kategorija a1 i a2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	40	100	3:2
žene	60	40	100	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	90	60	150	3:2
žene	30	20	50	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	70	30	100	7:3
žene	50	50	100	1:1
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	100	20	120	5:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	120	80	200	3:2

- učiti: iste napomene kao gore, za slučajeve 1, 2, 3, i 4
- ovakvih numerički različitih matrica ima naravno *bezbroj*
- međutim, s obzirom na analizu struktura rezultata, postoji samo *8 različitih tipova* ovakvih matrica (ovde predstavljenih)

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 26

2. pitanje: da li postoji ili ne postoji razlika frekvenci kategorija varijable B?

- dve mogućnosti: da *ne postoji* i da *postoji*, prikazane preko *istih* 8 slučajeva
- (a) razlika *ne postoji*: slučajevi 1, 3, 5, 7: *jednake* frekvence kategorija b1 i b2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	50	50	100	1:1
žene	50	50	100	1:1
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	40	100	3:2
žene	60	40	100	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	70	30	100	7:3
žene	50	50	100	1:1
PUS.	120	80	200	3:2

- učiti: veoma *različiti* ishodi u osnovnoj matrici AB dovode do *istih* ishoda u marginalnoj matrici B
- dakle: samo na osnovu ishoda u B nemamo punu informaciju o ishodu u AB

(b) razlika *postoji*: slučajevi 2, 4, 6, 8: *različite* frekvence kategorija b1 i b2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	60	120	1:1
žene	40	40	80	1:1
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	90	60	150	3:2
žene	30	20	50	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	80	40	120	2:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	100	20	120	5:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	120	80	200	3:2

- učiti: iste napomene kao gore, za slučajeve 1, 3, 5, i 7

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 27

3. pitanje: da li postoji ili ne postoji *korelacija* varijabli A i B u matrici AB?

- (a) korelacija *ne postoji*: slučajevi 1, 2, 5, 6 (ovi slučajevi čine *Grupu I*)
šanse su *jednake*: $a:b = c:d = fa1:fa2$

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	50	50	100	1:1
žene	50	50	100	1:1
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	60	120	1:1
žene	40	40	80	1:1
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	40	100	3:2
žene	60	40	100	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	90	60	150	3:2
žene	30	20	50	3:2
PUS.	120	80	200	3:2

- jednake* šanse tj. jednaki odnosi frekvenci u A/b1, A/b2, i A
- muškarci i žene imaju *iste* pušačke karakteristike
- razlike u vrednostima jedne varijable (pol) *nisu* praćene razlikama u vrednosti druge varijable (pušenje)
- dakle: *ne postoji* korelacija A i B

(b) korelacija *postoji*: slučajevi 3, 4, 7, 8 (ovi slučajevi čine *Grupu II*)
šanse su *različite*: $a:b \neq c:d \neq fa1:fa2$

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	60	40	100	3:2
žene	40	60	100	2:3
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	70	30	100	7:3
žene	50	50	100	1:1
PUS.	120	80	200	3:2

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	80	40	120	2:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	100	100	200	1:1

puš.	nep.	POL.	šanse	
muš.	100	20	120	5:1
žene	20	60	80	1:3
PUS.	120	80	200	3:2

- različite* šanse tj. različiti odnosi frekvenci u A/b1, A/b2, i A
- muškarci i žene imaju *različite* pušačke karakteristike
- razlike u vrednostima jedne varijable (pol) *jesu* praćene razlikama u vrednosti druge varijable (pušenje)
- dakle: *postoji* korelacija A i B

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 28

hijerarhijski prikaz svih 8 slučajeva

- fa1=fa2 slučajevi 1, 2, 3, 4
  - fb1=fb2 slučajevi 1, 3
    - fa1:fa2 = a:b = c:d slučaj. 1
    - fa1:fa2 ≠ a:b ≠ c:d slučaj. 3
  - fb1≠fb2 slučajevi 2, 4
    - fa1:fa2 = a:b = c:d slučaj. 2
    - fa1:fa2 ≠ a:b ≠ c:d slučaj. 4
- fa1≠fa2 slučajevi 5, 6, 7, 8
  - fb1=fb2 slučajevi 5, 7
    - fa1:fa2 = a:b = c:d slučaj. 5
    - fa1:fa2 ≠ a:b ≠ c:d slučaj. 7
  - fb1≠fb2 slučajevi 6, 8
    - fa1:fa2 = a:b = c:d slučaj. 6
    - fa1:fa2 ≠ a:b ≠ c:d slučaj. 8

učiti: svi slučajevi se međusobno razlikuju na bar jednom od tri kriterijuma, i zajedno iscrpljuju svih 8 mogućnosti

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 29

numerički pokazatelji strukture rezultata u BFN tipa 2x2

- podsetimo se mera u UFN, u dihotomijama

	mušk.	žene	ZBIR
POL.	25	75	100

totalna frekvencija

	a ₁	a ₂	T
A	f ₁	f ₂	N

totalna frekvencija

frekvencija kategorija

proporcija muškaraca (1/4)

	a ₁	a ₂	T
A	1	3	4

$p1 = f1/N$

proporcija žena (3/4)

	a ₁	a ₂	T
A	1	3	4

$p2 = f2/N$

šansa (1:3 ili 3:1)

	a ₁	a ₂	T
A	1	3	4

$f1:f2$ ili $f2:f1$ (odn. p1:p2 ili p2:p1, jer se N skrati)

- u BFN tipa 2x2: proporcije i šanse mogu se računati u nekoliko 1D matrica
- to su redovi i kolone osnovne matrice AB, kao i marginalne matrice A i B

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 30

novе mere za nacrt 2x2: *količnik šansi*, *količnik proporcija*, *fi-koefficijent*

- 1. **količnik šansi**
  - engleski: *odds ratio*, OR
  - $KŠ = (a/b)/(c/d) = ad/bc$
  - učiti: u KŠ se pojavljuju sve četiri situacije u nacrtu 2x2 (a, b, c, d) u specifičnoj algebarskoj kombinaciji
- PRIMER: Slučaj 8
  - šansa da je muškarac pušač: 5:1
  - šansa da je žena pušač: 1:3
  - $KŠ = (100/20)/(20/60) = (5/1)/(1/3) = 15$
- KŠ izražava numerički *odnos* dve šanse: *a/b* i *c/d*
  - šanse su *količni*, a KŠ je *količnik količnika* odn. *količnik drugog reda*
  - KŠ izražava koliko puta je jedna šansa veća ili manja od druge šanse
  - u primeru:
    - šansa da je muškarac pušač je 15 puta veća nego šansa da je žena pušač
    - a šansa da je žena pušač iznosi 1/15 = 0.067 šanse da je muškarac pušač

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 31

- kako se menja KŠ ako se tabela preuredi?
  - u originalnoj tabeli: $KŠ = (a/b)/(c/d) = ad/bc$
  - neka se redovi i kolone zamene (tj. redovi postaju kolone, i obrnuto)
    - sada je: $KŠ = (a/c)/(b/d) = ad/cb$ dakle, dobija se opet ista vrednost!
  - ako dva reda u tabeli zamene mesta, dobija se inverzna vrednost
    - $(c/d)/(a/b) = cb/da = bc/ad = 1/KŠ$
  - ako dve kolone u tabeli zamene mesta, dobija se opet inverzna vrednost
    - $(b/a)/(d/c) = bc/ad = 1/KŠ$

	a_1	a_2	šanse
b_1	a	b	a/b
b_2	c	d	c/d

	b_1	b_2	šanse
a_1	a	c	a/c
a_2	b	d	b/d

	a_1	a_2	šanse
b_2	c	d	c/d
b_1	a	b	a/b

	a_2	a_1	šanse
b_1	b	a	b/a
b_2	d	c	d/c

- uočimo: ovakva preuredenja podataka ne menjaju ništa u suštini rezultata!
- stoga: i KŠ i $1/KŠ$ jednako valjano prikazuju ishod

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 32

- za KŠ postoje dve osnovne mogućnosti: $KŠ = 1$ i $KŠ \neq 1$
  - ove dve mogućnosti odražavaju postojanje i nepostojanje korelacije!
- (a) $KŠ = 1$, tj. $(a/b)/(c/d) = 1$, odakle sledi da je $a/b = c/d$
  - dakle, *ne postoji* korelacija dve varijable
  - PRIMER: Slučaj 6
    - $KŠ = (90/60)/(30/20) = (3/2)/(3/2) = 1$
- (b) $KŠ \neq 1$, tj. $(a/b)/(c/d) \neq 1$, odakle sledi da je $a/b \neq c/d$
  - dakle, *postoji* korelacija dve varijable
  - PRIMER: Slučaj 8
    - $KŠ = (100/20)/(20/60) = (5/1)/(1/3) = 15$
- zaključak: KŠ je pokazatelj postojanja korelacije dve varijable
- ako je $KŠ \neq 1$ postoje dve mogućnosti:
  - ako je $(a/b) > (c/d)$ onda je $KŠ > 1$
  - ako je $(a/b) < (c/d)$ onda je $KŠ < 1$
- međutim, ta razlika nije bitna, jer može nastati preuređivanjem

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 33

relativnost KŠ

- setimo se: šanse su *relativne* mere (kao i proporcije i procenti)
  - daju informacije o *odnosu* (relaciji) apsolutnih mera
  - prednost šansi:
    - omogućavaju ili olakšavaju razumevanje nekih aspekata rezultata koje je teže poimati samo uvidom u apsolutne mere
  - mana šansi (slično manama proporcija i procenta):
    - nedostaje informacija o samim *apsolutnim* frekvencama, koja je potrebna za potpuno shvatanje strukture rezultata
- količnik šansi (KŠ) je odnos *odnosa* šansi, tj. *relacija relacija*
  - dakle, KŠ je *dvostruko* relativna mera
  - prednost KŠ:
    - omogućava bolje razumevanje nekih aspekata rezultata koje je teže poimati samo uvidom u apsolutne mere i šanse
  - mana KŠ
    - nedostaje informacija o samim apsolutnim merama i šansama, koja je često nužna za potpuno shvatanje strukture rezultata

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 34

- u medijima, napisi o nekim istraživanjima se ponekad odnose na rezultate prikazane u obliku KŠ, ali to često nije jasno iskazano
  - takva informacija može da bude jednostrana
- PRIMER: mediji izveštavaju: u gradu se oboljeva 5 puta više od bolesti X nego na selu! Da li se treba odmah iseliti na selo?
  - uočiti: ovakva informacija može da se iskaže u obliku KŠ, tj. kao odnos: *šansa da se oboli u gradu / šansa da se oboli na selu*
  - međutim, da bi se valjano procenilo njeno značenje potrebno je znati i koliko su *same šanse*, a ne samo njihov *odnos*, tj. KŠ
- primer mogućih šansi, ako je bolest veoma retka:
  - šansa oboljenja u gradu: 5:1000000; šansa oboljenja na selu: 1:1000000
  - dakle: $KŠ = (5/1000000)/(1/1000000) = 5:1$ (uočimo: milioni se skraćuju!)
- vest je dakle tačna, ali je nepotpuna, i stoga je, na izvestan način, *dezinformacija*
  - naime: tačno je, doduše, da je bolest 5 puta češća u gradu nego na selu
  - ali: takođe je tačno da je verovatnoća da se od nje oboli vrlo mala, bilo u gradu bilo na selu, a to nije rečeno u izveštaju u mediju

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 35

2. količnik proporcija (KP)

- srodna mera količniku šansi, ali zasnovana na odnosu *proporcija*
  - takođe je nazvan količnik *verovatnoća*
  - budući da postoje dve vrste proporcija, postoje i dva KP
- KP1: proporcije za kategoriju a1
  - za kat. b1: $a_1/b_1 = a/(a+b)$
  - za kat. b2: $c_1/b_2 = c/(c+d)$
  - količnik: $KP1 = (a/b_1)/(c/b_2)$
- KP2: proporcije za kategoriju a2
  - za kat. b1: $b_1/b_1 = b/(a+b)$
  - za kat. b2: $d/b_2 = d/(c+d)$
  - količnik: $KP2 = (b/b_1)/(d/b_2)$
- KP izražava koliko *puta* je jedna proporcija veća ili manja od druge
  - postoji bliska algebarska veza između KP1, KP2 i KŠ:
    - naime, *količnik* KP1 i KP2 (tj. *količnik trećeg reda*) jednak je KŠ
    - $KP1/KP2 = [(a/b_1)/(c/b_2)] / [(b/b_1)/(d/b_2)] = (a/c)/(b/d) = KŠ$

2. Bivarijantni frekvencijski nacrti (BFN) 36

- Slučaj 6: $KP1 = (90/150)/(30/50) = (3/5)/(3/5) = 1$
  - proporcija pušača među muškarcima jednaka je proporciji pušača među ženama
  - $KP2 = (60/150)/(20/50) = (2/5)/(2/5) = 1$
  - proporcija nepušača među muškarcima jednaka je proporciji nepušača među ženama
  - uočiti: $KP1/KP2 = 1/1 = 1 = KŠ$
- Slučaj 8: $KP1 = (100/120)/(20/80) = (0.83)/(0.25) = 3.33$
  - proporcija pušača među muškarcima je 3.33 puta veća nego među ženama
  - $KP2 = (20/120)/(60/80) = (0.17)/(0.75) = 0.22$
  - proporcija nepušača među muškarcima iznosi oko 1/5 proporcije nepušača među ženama
  - uočiti: $KP1/KP2 = 3.33/0.22 = 15 = KŠ$
- u medicini, KP se zove *odnos rizika* (engl.: risk ratio) ili *relativni rizik*
  - često se koristi kad se razmatra učestalost neke bolesti, pri čemu se *rizici* odnose na proporcije odn. verovatnoće te bolesti kod dve različite populacije
  - npr.: rizik da se bude pušač kod mušk. (5/6) je 3.33 puta veći nego kod žena (1/4)
  - kao i KŠ, KP daje nepotpunu informaciju, ako se ne navedu i sami rizici

2. Bivarijadni frekvencijski nacrti (BFN) 37

- **3. ϕ -koeficijent:** vrsta *koeficijenta korelacije* (KK)
  - KK: matematička veličina koja odražava postojanje korelacije između dve varijable, a koja varira između -1 i $+1$
    - postoji više KK, a ϕ (piše se i φ , čita se 'fi') je jedan od njih
    - ϕ -koeficijent je poseban slučaj tzv. *Pirsonovog KK*
      - primenjen je na slučaj kada su obe varijable dihotomije
  - uočiti: KŠ je *pokazatelj* korelacije, ali, pošto ne uzima vrednosti između -1 i 1 , nije *koeficijent* korelacije (KK)
    - naime, KŠ varira između 0 i ∞ (beskonačno)
  - kao i KŠ, i ϕ uzima u obzir frekvence sve četiri situacije (a, b, c, d) ali ih drugačije (i znatno komplikovanije) kombinuje:

$$\phi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}} = \frac{ad - bc}{\sqrt{fa1 * fa2 * fb1 * fb2}}$$

2. Bivarijadni frekvencijski nacrti (BFN) 38

$$\phi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}} \quad \begin{array}{l} \text{brojilac B} \\ \text{imenilac I} \end{array}$$

- uočiti: $\phi = B/I$, pri čemu $B = ad - bc$ može biti >0 , $=0$, i <0
  - za razliku od B, imenilac I može biti samo pozitivan (budući da je koren), i nije od presudne važnosti sa narednu analizu
- podsetimo se tri aspekta korelacije: *postojanje, tip, stepen*
- **1. postojanje korelacije**
  - KK može biti ili 0 ($\phi = 0$) ili različit od nule ($\phi \neq 0$)
  - te dve mogućnosti odražavaju nepostojanje i postojanje korelacije, naime:
    - ako dve varijable *nisu* korelirane onda je $\phi = 0$
      - naime, kao što znamo, tada je $a/b = c/d$, odakle sledi $ad=bc$, odakle sledi $ad-bc = B = 0$, pa je $\phi = B/I = 0$
    - takođe: ako dve varijable jesu korelirane onda je $\phi \neq 0$
      - naime, po istoj logici tada je $B = ad-bc \neq 0$, pa je i $\phi \neq 0$

2. Bivarijadni frekvencijski nacrti (BFN) 39

- **2. tip odn. smer korelacije:** KK može biti pozitivan ($\phi > 0$) ili negativan ($\phi < 0$)
  - biće $\phi > 0$, ako je $B = ad-bc > 0$
    - uočiti: tada je $ad > bc$, odakle sledi $a/b > c/d$, pa je $KŠ = (a/b) / (c/d) > 1$
  - biće $\phi < 0$, ako je $B = ad-bc < 0$
    - uočiti: po istoj logici, tada je $KŠ < 1$
  - dakle: promenom rasporeda kategorija u tabeli može se promeniti predznak KK
    - stoga *smer* korelacije nije naročito bitan u ovakvim nacrtima
    - važnija je *jačina* korelacije, odn. apsolutna vrednost KK
- **3. stepen odn. jačina korelacije:** zavisi od apsolutne vrednosti KK, tj. $|\phi|$
  - za $|\phi|$ važi:
    - korelacija je *najjača* ako je $|\phi| = 1$, tj. ako je $\phi = +1$ ili $\phi = -1$,
    - naime, može se matematički dokazati da ϕ ne može biti >1 niti manje <-1
    - $|\phi|$ će biti utoliko veći, ukoliko su *veće* frekvence više koncentrisane na jednoj dijagonali matrice AB, a *manje* frekvence na drugoj dijagonali

• **PRIMERI:**

$\phi = 0$	puš.	nep.	$\phi = 0.2$	puš.	nep.	$\phi = 0.6$	puš.	nep.	$\phi = 1$	puš.	nep.
muš.	50	50	muš.	60	40	muš.	80	20	muš.	100	0
žene	50	50	žene	40	60	žene	20	80	žene	0	100